

## ПРОКЛЯТТЯ ЯК ЗАСІБ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ НЕГАТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

*У статті йдеться про прокляття як засіб вербалізації негативної комунікації. Прокляття розглядаємо як паремійну одиницю, фольклорний жанр, що виражає кардіоцентризм українського національного характеру, сильне почуття родинності, інтимність родинних стосунків, що виокремлює українців на тлі російської та англійської лінгвокультур.*

**Ключові слова:** мовленнєвий жанр, паремія, прокляття, лінгвокультура, національний характер.

**Сліпецькая В.Д. Проклятье как способ репрезентации негативной коммуникации.** В статье анализируется проклятье как способ вербализации негативной коммуникации. Проклятье рассматривается как паремийная единица, как единица фольклорного жанра, выражающая кардиоцентризм украинского национального характера, сильные родственные чувства, интимность семейных отношений, что и выделяет украинцев на фоне русской и английской лингвокультур.

**Ключевые слова:** речевой жанр, паремия, проклятье, лингвокультура, национальный характер.

**Slipets'ka V.D. Curses as a means of representation of negative communication.** The article focuses on curses as the means of verbalization of a negative communication. Curses are considered as a unit of paremia, folklore genre, that expresses cordial centrism of the Ukrainian national character, a strong family feeling, intimacy of family relations, all these distinguish the Ukrainians on the background of Russian and English linguocultures.

**Keywords:** speech genre, paremia, curses, linguoculture, national character.

Упродовж останніх десятиріч у лінгвістичних студіях ведуться пошуки мовних утілень загальнолюдського і національного на різних методологічних засадах. З одного боку, виокремлюються спроби віднайти спільну для всіх мов систему смислів і правил їх упорядкування, з іншого, — предметом аналізу є конкретні вияви універсального і національно-специфічного в одиницях різних рівнів мови.

Серед актуальних завдань сучасного мовознавства — інтерпретація прагматичних феноменів мови, дослідження комунікативних стратегій і тактик, які активно використовуються з метою відповідного мовленнєвого впливу, що й пояснює посилений інтерес, який виник сьогодні до фольклорних текстів, зокрема паремій, котрі залучають комуніканти для реалізації своїх мовленнєвих завдань досить активно.

Для розуміння своєї самотності кожний народ звертається до своїх коренів, до засобів первинного вираження свого світовідчуття, світобачення, світосприйняття, до з'ясування суті своєї національної свідомості, особливостей психологічної, моральної, естетичної, релігійної, соціальної та інших складових репрезентації національного характеру, а все це, безперечно, виражається у комунікації, повсякденному мовленні. Т. Космеда в статті «Параметр «вишуканість мовлення» у лінгвістичній концепції Івана

Франка» [2] репрезентує концепцію Івана Франка щодо позитивної комунікації українських селян, яку геній української нації називає «вишуканою», проте в арсеналі комунікативних мовних засобів українців, як і представників інших національностей, містяться, звичайно, й такі мовні засоби, що зреалізують негативну комунікацію. Саме до таких мовних засобів відносимо й прокльон як паремійну одиницю, що є ефективним засобом вираження емоцій.

Однією з яскраво виражених рис національного характеру українців є, як відомо, кардіоцентризм, що й виявляється в їхній надмірній емоційності. На шкалі оцінки емоції, безперечно, поділяються на позитивні й негативні. Отже, мовлення українців не завжди є вишуканим, оскільки в ньому чимало одиниць, що слугують для вербалізації негативних емоцій.

Оскільки прокльон належить до паремійних одиниць, що відображають найтиповіші, найхарактерніші аспекти культури суспільства, у якому вони сформувалися, слугують основою для виявлення загальнолюдських констант мовної свідомості, то й мета нашої статті полягає в дослідженні прокльону як репрезентанта негативної комунікації. З огляду на теорію мовленнєвих жанрів, у світлі прагматично зорієнтованої комунікативної лінгвістики прокльон можна трактувати як мовленнєвий жанр, вираження якого в мовленні спричиняє до з'яви негативних наслідків комунікації.

На думку сучасних дослідників, мовленнєві жанри є одним із ключів до культури суспільства, у якому вони сформувалися. Услід за Ф. Бацевичем, під терміном «мовленнєвий жанр» розуміємо «мовленнєве ціле, складний синтез повідомлень (мовленнєвих актів), об'єднаних комунікативною тактикою адресанта, моделлю адресанта і адресата, комунікативною метою, комунікативним смислом, специфічною жанровою тональністю, “закільцьоване” попередніми і наступними мовленнєвими жанрами; це складова дискурсу, типовий спосіб побудови мовного коду, пов'язаний із певними ситуаціями і створений для передачі певного змісту (комунікативного смислу)...» [2: 54]. У межах кожної ідіоетнічної мови мовленнєві жанри, як відомо, зумовлюються конкретною лінгвокультурою.

Проблеми міжкультурої комунікації, зокрема й з огляду на особливості реалізації відповідних комунікативних жанрів, у сучасній лінгвістиці досліджують Т. Астафурова, Ф. Бацевич, Н. Грейдіна, В. Дементьев, І. Корольов, О. Леонтович, Й. Стернін та ін., проте вивчення цієї проблеми, особливо в аспекті зіставлення різних лінгвокультур, на сьогодні не є завершеним.

Об'єкт дослідження – українські, російські та англійські паремії, що репрезентують негативну комунікацію.

Предмет дослідження – паремія-прокльон як реалізатор мовленнєвих жанрів негативної комунікації в українській, російській і англійській лінгвокультурах.

Матеріалом дослідження слугують українські, російські та англійські паремії-прокльони, отримані шляхом вибірки з лексикографічних джерел, зокрема відповідних пареміографічних праць – «Українські приказки, прислів'я і таке інше», упорядковані М. Номисом [10], «Галицько-руські на-

родні приповідки», упорядковані І. Франком [3], «Прислів'я та приказки», упорядковані М. Пазяком [8], «Пословицы и поговорки русского народа. Из сборника В. И. Даля», упорядковані Б.П. Кирданом [9], «English Grammar in Proverbs, Sayings, Idioms and Quotations» [11].

В українському та зарубіжному мовознавстві паремії розглядалися в багатьох аспектах, зокрема фундаментальні пареміологічні дослідження І. Франка утвердили в українському мовознавстві класичну пареміологічну концепцію на засадах видової та жанрової диференціації. Окрім того, вивчалася походження паремій, еволюція форми та змісту (М. Пазяк); тематичне розмаїття (В. Даль); особливості клішування, образності, поетичної культури (Г. Пермяков); досліджувався комунікативний кодекс українців у пареміях (Т. Космеда, Т. Осіпова); універсальне і національне в паремійних фондах мов європейського ареалу (З. Коцюба) та ін.

Проблематика сучасної лінгвістичної генології, як відомо, була закладена в працях засновника теорії мовленнєвих жанрів М. Бахтіна в 50-ті роки ХХ ст., який розподілив мовленнєві жанри передусім на первинні (прості) і вторинні (складні) [1 : 71]. У мовознавстві на сьогодні існують й інші класифікації мовленнєвих жанрів, зокрема В. Демент'єв виділяє такі типи мовленнєвих жанрів, як: «пусті розмови», флірт, жарт, похвала, сварки, образи, звинувачення, про що докладно пише Ф. Бацевич [1: 73]. Наше дослідження базується на вищевказаній класифікації типів мовленнєвих жанрів, зокрема тих, що виникають під час негативної комунікації, передусім це сварка й образа.

У мовознавчій науці й до сьогодні дискусійним залишається питання про лінгвістичний статус паремій, їх класифікацію. «Під паремією розуміють стійкі відтворювані, культурно марковані одиниці переважно реченнєвої структури» [5: 10]. Дотримуючись широкого розуміння об'єкта фразеології і кваліфікуючи паремії як один із класів фразеологічних одиниць – фразеологічні вирази, водночас сприймаємо думку, що паремії є семіотичними феноменами мови. Вони мають подвійну спрямованість: з одного боку, це знаки системи мови з відносною синтаксичною природою, а з іншого, – мікротексти, занурені в дискурсивну сферу, що мають номінативну і комунікативну природу. У нашому дослідженні за робоче визначення паремій приймаємо формулювання, подане Т. Космедою і Т. Осіповою в передмові до словника «Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу». Відомою є й думка, що паремії використовують як коментар або маркер відповідної комунікативної ситуації. Теорія лінгвістичної комунікації базується на законах комунікації, що мають відповідну традицію виокремлення і, як уважають науковці, на сьогодні всі ще не описані. Серед виокремлених ученими законів комунікації, як видається, чотири безпосередньо репрезентують вияв негативної комунікації, а саме: закон дзеркального розвитку спілкування, закон емоційного пригнічення логіки, закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль, закон мовленнєвого поглинання емоцій.

Власне засобом реалізації закону мовленнєвого поглинання емоцій є прокльон, що виражається в українському, російському та англійському па-

ремійному комплексі. Ключовими словами у прокльонах є такі, як: *дідько (чорт), пекло*. Звертання до негативних сил потойбіччя стало в комунікації традиційним для того, щоб «вихлюпнути» зайві емоції. До речі, із цією ж метою в російській лінгвокультурі широко використовують мат, брутальну, ненормативну лексику. Одиниці названого типу і вважають реалізаторами **закона мовленнєвого поглинання емоцій, що простежуємо** під час сварки, конфлікту наприклад: *А сто дідьків у твої бебехи та печінки!* (3: 91); *А щоб ти ходив, як води ходять!* (3: 89); *А щоб тебе люди не знали!* (3: 89); *Нехай тебе чорт взьме!* (10: 175); *Go to hell! Damn that day!* (11: 39); *Иди к черту!* (11: 39); *Будь на правду черт!* (9 : 161); *А чтоб тебе пригосило, да на свой же двор воротилось!* (9: 174). Українські паремії-прокльони також містять лексеми-евфемізми для вираження негативних емоцій типу *курка, квочка, качка, гуска, теля*, наприклад: *Бодай тебе квочка вбила!* (10: 175); *Бодай же ти пропала – курка ногу стоптала!*; *Бодай тебе курка вбрикнула; З курей та гусей, та на твого тата, та на твою маму!* (10: 175), а також поширене в сучасному мовленні українців: *Най би тя качка (гуска) копнула!* Порівн. також: *А вбий тебе безроге теля!*; *Бодай тебе волами возили, а мене хоч коростявою та конячкою!* *А щоб тебе муха вбрикнула!* *Щоб тобі воша в потилицю!* (10: 175). Порівн. також англійську паремію: *Curses like chickens come home to roost!* (11: 39). Російські паремії-прокльони також містять лексеми-евфемізми для вираження негативних емоцій типу *сорока, дятел*, наприклад: *Кабы на сороку не свой язычок! Всякая сорока от своего языка погибнет!* (9: 634); *Кабы на дятла да не свои носок!* (9: 608). Прокляття часто стосуються рідні – матері чи батька, але вони не містять вираженого негативного побажання, негатив виявляється вже в тому, що згадуються найбільш близькі люди, але, очевидно, набожність українців, принципи християнської моралі не дозволяли використовувати лихих слів, порівн: *А матері твоїй индик печений!*; *А матері твоїй книш!*; *Матері твоїй дуля!* *Матері твоїй сто карбованців!* *А матері твоїй хрін!* *Копійка вашому батькові!* *А батькові твоєму жито родило!*; *Батьку твоєму хліб житній!*; *Батькові твоєму ковінька!* *Батькові твоєму добро!* (10: 176). Цікавим видається прокльон, пов'язаний із побажанням вийти заміж: *А щоб ти під вінцем стала!* (10: 176). Останнє, ймовірно, стосувалося ситуації, коли хтось не хотів за певних причин виходити заміж.

Таке, як видається, пом'якшене прокляття, власне характерне для українського мовлення, і аналогів у російській та англійській лінгвокультурах немає.

Стосовно англійської лінгвокультури можемо зауважити, що для мовлення англійців, як і для їхнього національного характеру, властива стриманість у вираженні емоцій, більша холодність, тому паремійний жанр прокльонів немає широкої вираженості. Якщо ж розмірковувати про емоційну напругу мовлення росіян, то вона є також, як і в українців, високою, але більш послідовно виражається, як видається, не у формі прокльонів, а у формі брутальних слів і виразів.

Якщо розглядати статус прокльону як мовної одиниці з огляду на граматичні категоріальні ознаки, то ці одиниці слід розглядати як вигуки,

інтер'єктиви, про що в українському мовознавстві докладно писала передусім Л. Мацько, яка зауважила, що вигуки й вигуківі вирази, до яких відносимо прокльони, «є інформативними мовними одиницями лише в силу того, що вони є показниками емоційного стану мовця, його ставлення до співбесідника, предмета чи ситуації мовлення, його оцінок, сама є суть емоційного стану, зміст (причина) ставлення може розкриватися тільки за допомогою семантики інших мовних одиниць» [7: 471].

Отже, одним із поширених репрезентантів негативної комунікації в українській, російській та англійській лінгвокультурах є фольклорний жанр прокльону, що в лінгвістиці трактується як паремійний жанр. Якщо в російській та англійській лінгвокультурах ключовими словами прокльонів є звертання до потойбічних сил, то в українській лінгвокультурі, окрім того, зазначають і слова на омовлення доквілля — предметів побуту чи господарської діяльності, зокрема і назв свійських тварин, комах, що ще раз указує на домінування в ментальності українців концептів зі сфери господарської діяльності. Окрім того, родинні почуття є домінуючими в ментальності українців, тому в прокляттях використовують звертання до батька-матері, що вже саме по собі є образою.

Проблема, що розглянута в цьому дослідженні, має перспективу, оскільки засоби репрезентації негативної комунікації мають у кожній лінгвокультурі свою специфіку, що й необхідно вивчити й узагальнити.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацевич Ф.С.** Вступ до лінгвістичної генології : [підручник] / Ф.С. Бацевич. — К. : ВЦ Академія, 2006.
2. **Бацевич Ф.С.** Словник термінів міжкультурної комунікації / Ф.С. Бацевич. — К. : Довіра, 2007.
3. **Галицько-руські народні приповідки** : [у 3т.] / [зібрав, упорядкував і пояснив д-р. Іван Франко]. — Львів : ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2006. — [2-е вид.]. — Т. 1–3.
4. **Космеда Т.А.** Параметр «вишуканість мовлення» у лінгвістичній концепції Івана Франка / Т.А. Космеда // Людина. Комп'ютер. Комунікація : [зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф.С. Бацевича]. — Львів : Вид-во Національного університету «Львівська політехніка», 2010. — С. 45–50.
5. **Комеда Т.А.** Комунікативний кодекс українців у пареміях : тлумачний словник нового типу / Т.А. Комеда, Т.Ф. Осіпова. — Дрогобич : Коло, 2010.
6. **Коцюба З.Г.** Рефлексія побутової свідомості в різномовному проverbsькому просторі (від універсального до національного) : [монографія] / З. Коцюба. — Львів : Укрпол, 2010.
7. **Мацько Л.** Інтер'єктиви в українській мові // Л. Мацько Українська мова в освітньому просторі : [навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»]. — К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. — С.453–518.
8. **Пазяк М.М.** Українські прислів'я та приказки / М.М. Пазяк. — К. : Наук. думка, 1989.
9. **Пословицы и поговорки русского народа.** Из сборника В.И. Даля / [под общ. ред. Б.П. Кирдана. После сл. В.П. Аникина]. — М. : Правда, 1987.
10. **Українські приказки, прислів'я і таке інше** / [уклав М. Номис; упорядкув. М.М. Пазяк]. — К. : Либідь, 2004.
11. **Medvedeva L.M.** English Grammar in Proverbs, Sayings, Idioms and Quatations. — К. : Kiev State University Press, 1990.